

Obr. 1 Katamarán *Sadik en-Núba*, „Přítel Núbie“, plovoucí základna československé egyptologické výpravy v Núbii (foto Z. Žába)

Několik vzpomínek na Núbii

Miroslav Verner

Na jaře 1964 jsem se zúčastnil jedné z výprav našeho (tehdy ještě československého) egyptologického ústavu do Núbie, organizovaných v rámci mezinárodní záchranné archeologické akce UNESCO v souvislosti se zahájením stavby Vysoké přehrady u Asuánu. Cena za toto vodní dílo, považované za klíčové pro industrializaci Egypta, byla obrovská: Pod vodami asi 500 km dlouhé nádrže, která měla po dokončení přehrady zatopit nilské údolí až hluboko do Súdánu, měla navždy zmizet naprostá většina historických památek, jichž se zde v minulých tisíci-letích nahromadilo velké množství – od pohřebišť přes skalní nápisy až po chrámy. Jen pár z nich, zejména několik slavných chrámů z faraonské doby, bylo určeno k záchraně tím, že se přesunou na jiné místo. Rozsah a náročnost úkolů zcela přesahovaly odborné a finanční možnosti Egypta, a proto se na jeho žádost staly mezinárodním projektem pod záštitou UNESCO.

Náš ústav byl v rámci akce UNESCO pověřen především epigrafickým a archeologickým průzkumem a dokumentací památek na dvou úsecích nilského údolí v egyptské části Núbie. Nepočítám-li tu a tam ojedinelého rybáře, oblast, v níž jsme pracovali, byla už liduprázdná a její obyvatelé ke své pramalé radosti přestěhovali do nově postavených vesnic severně od Asuánu. Plovoucí základnou našeho týmu, zkonstruovanou v holešovickém přístavu v Praze

a po částech dopravenou do Asuánu, byl nevelký katamarán *Sadik en-Núba*, „Přítel Núbie“ (obr. 1 a 2), na jehož palubě jsme na plátěných spartakiádních lehátkách a pod moskytiéry, jeden vedle druhého ve dvou řadách, z bezpečnostních důvodů také nocovali. Navzdory těmto stísněným podmínkám jsme nějakou ponorkovou nemocí netrpěli, práce přes den při průzkumu skalnatého pobřeží Nilu a jeho okolí nás natolik vyčerpávala, že jsme se v pozdním

odpoledni rádi na katamarán vraceli. Vedro v Núbii je pověstné, už na jaře zde teploty šplhají vysoko přes 40 °C ve stínu, a tak jsme byli při návratu na loď vždy unavení, zaprášení a zpocení. Denně každý z nás vypil okolo 10 l vody, kterou za námi v terénu nosil v plastovém kanystru egyptský dělník.

Je zřejmé, že za takových podmínek bylo mj. třeba přísně dodržovat „lodní řád“. Velký stan s lehátky vyplňoval střední část paluby, zatímco na otevřené přední palubě byl stůl, u něhož jsme se setkávali při snídani a večeři, ale i při zpracovávání shromažďované archeologické dokumentace a poradách. Na zadní palubě byla kromě polní kuchyně i naše „koupelna“, kterou představoval velký barel s vodou vyzdvižený na podstavci a opatřený cedníkem, pod nímž jsme se sprchovali. Vodu do barelu, ale i na pití přes den doplňoval a čistil pomocí vojenského filtru z 2. světové války núbijský kuchař Ahmad.

Sestava týmu expedice se během jejího několikaletého působení v Núbii zčásti měnila podle úkolů, které bylo třeba splnit. V roce 1964 byl jejím vedoucím profesor Zbyněk Žába a tým dále tvořili zástupce vedoucího dr. František Váhala, archeolog a antropolog a současně i lékař MUDr. a PhDr. Evžen Strouhal, fotograf Jaroslav Novotný, tajemník Evžen Hnátek, kapitán naší lodi Milan Hlinomaz a tým doplňovali ještě čtyři studenti egyptologie – Pavel Červíček, Jaromír Málek, Ján Midžiak a já. Pro nás studenty byla účast na výpravě do Núbie neocenitelnou zkušeností, která navždy ovlivnila náš vztah k této zemi a její krásné přírodě, Egyptu a jeho vzácným památkám, Egyptanům a zejména egyptologii, kterou jsme snad teprve až zde začali chápat ne jako své budoucí zaměstnání, ale poslání.

Odbornou práci v terénu jsme všichni vykonávali, navzdory všem útrapám, s velkým nasazením, ba přímo nadšením. Do terénu jsme se vydávali v malých skupinách,

opatrně postupovali skalnatým pobřežím Nilu, vyhledávali skalní nápisy a kresby (obr. 3 a 4), ale i další archeologické doklady dávné minulosti Núbie. Nálezy se pečlivě dokumentovaly (obr. 5 a 6), fotografovaly, kreslily do polních deníků a zaznamenávaly do map, které naše expedice obdržela od egyptských úřadů. Já jsem doprovázel profesora Žábu jako jeho asistent při epigrafickém průzkumu. Bylo to dost náročné a trochu jsem záviděl ostatním (i když časem jsem tento názor změnil). Během práce v terénu jsem totiž měl dojem, že jsem permanentně u zkoušky, a když se otázky, na které jsem měl odpovídat, netýkaly přímo nalézáných egyptských skalních napsů, tak aspoň toho, jak se anglicky řekne francouzský klíč nebo francouzsky bábovka.

K tvrdým podmínkám, za nichž náš tým v Núbii pracoval, přispíval i velmi skrovný a především jednotvárný jídelníček. V té době byl v Egyptě – jak jinak, když se vydal na cestu k socialismu – velký nedostatek potravin a spotřebního zboží. Zásoby potravin, i s ohledem na jejich dopravu a skladování, si před cestou do Núbie náš tým kupoval z velké části až v Asuánu. Jejich základem byla rýže, kondenzované mléko, sardinky, mleté skopové maso v konzervách a cibule. K tomu, abychom si například v Nilu lovili ryby, jsme neměli dost času, a jak se ukázalo, ani zkušeností. Jen výjimečně se u naší lodi zastavil některý z egyptských rybářů a kuchaři Ahmadovi nějakou rybu prodal. Deficit čerstvé zeleniny a ovoce jsme řešili svépomocí: Pokud jsme s lodí kotvili poblíž některé z tehdy již opuštěných núbijských vesniček (obr. 7), mimochodem na rozdíl od Egypta velmi čistých a s hlíněnými domky bohatě zdobenými barevnými ornamenty (obr. 8 a 9), vydali jsme se vpoledne do opuštěných zahrádek nasbírat limetky, okurky a melouny. Velkým a jen dost vzácným zpestřením našeho jídelníčku byl puding, který nám Ahmad servíroval na jídelní stůl ve velkém plastovém lavoru.

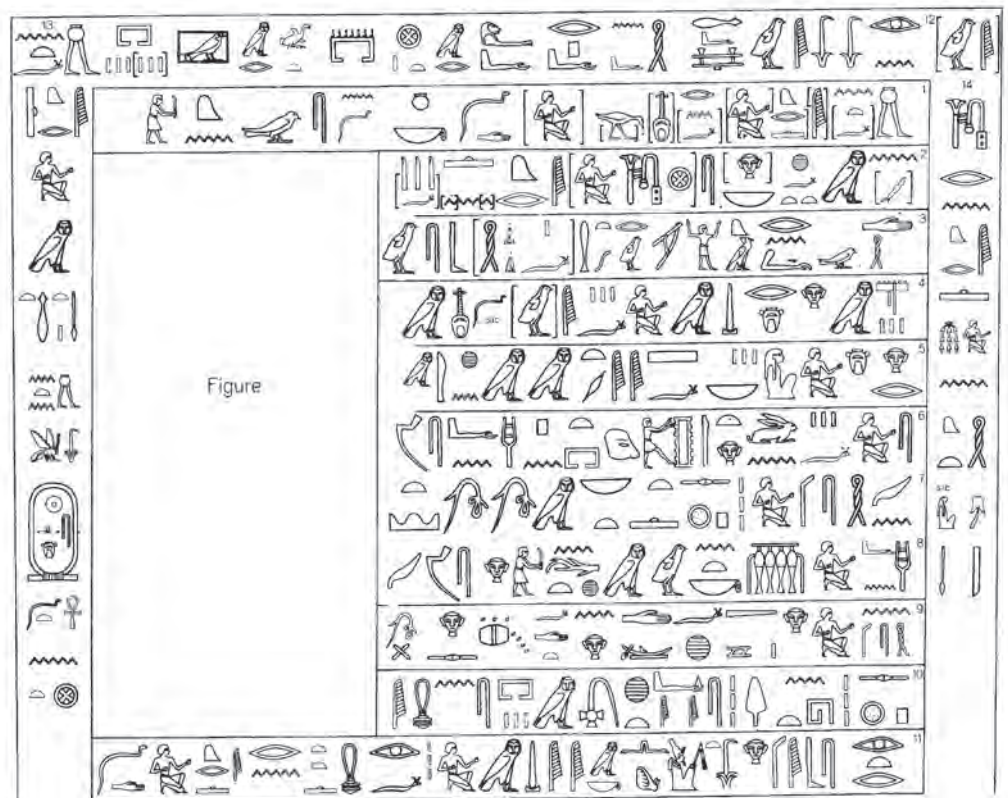

Obr. 2 Katamarán *Sadiq en-Nuba*, „Přítel Núbie“, kotvíci mezi částečně zatopenými palmami (foto J. Novotný)

Obr. 3 Renokerova stéla
(foto Z. Žába)

Obr. 4 Hieroglyfický přepis
Renokerovy stély
(Žába 1974: 99)

Obr. 5 Profesor Žába přepisuje nápis na pískovcové stéle z 12. dynastie, na opačném konci stély přihlíží *reis* Abdo el-Keretí (foto J. Novotný)

Nesnadné podmínky k životu a práci nám ale bohatě vy- nahrazovala divoká nádhera núbijské přírody, nadšení z každého objeveného skalního nápisu nebo skalní kresby a v neposlední řadě romantika plavby na velké africké řece. V noci jsme kvůli vedru často nemohli usnout, a tak jsme posedávali na přední palubě pod nebem plným hvězd, nechali se ukolébávat chladivým vánkem a poslouchali noční hudební vysílání vzdáleného rádia Beirut. Jen čas od času nás z této nirvány vyrušovaly dunivé úderý těl obrovských sumců do pontonů naší lodi. Každý den nám přinášel nové vědecké objevy, nové zkušenosti i zážitky. S odstupem času jsem litoval, že jsem si tehdy nevedl deník, přesto

jsou mé vzpomínky na Núbii v mnoha ohledech stále živé. Z těch ne vědeckých bych se rád v následujícím textu o ně- kolik podělil.

Nefertiti

Jedinou vzdálenou připomínkou ostatního světa nám v pustině Núbie byly lodě plující daleko od nás středem širokého toku Nilu. K pravidelným lodním spojům mezi 1. a 2. kataraktem patřil *Bábúr súdání*, „Súdánský sršeň“ (obr. 10), který jednou týdně přepravoval z Asuánu do Wádí Halfy a zpět cestující, poštu a různé zboží. Byl to

Obr. 6 Profesor Zbyněk Žába s Jánem Midžiakem a Jaromírem Málkem zkoumají čerstvé nálezy merojské keramiky (foto J. Novotný)

Obr. 7 Pohled na núbijskou vesnici (foto Z. Žába)

obrovský starý parník, jenž zejména osvětlený v noci vypadal velmi majestátně. Mezi pravidelné spoje patřila i dvojice moderních rychlých lodí, jimž Egypťané říkali „raketa“ a které ráno vyplouvaly z Asuánu s turisty ke skalnímu chrámu Ramesse II. v Abú Simbelu a odpoledne se vracely zpět. Jedna se jmenovala Nefertiti a druhá Kleopatra.

Jednou odpoledne, tak jako vždy po návratu z terénu, jsme seděli unavení a špinaví na přední palubě a čekali, až na nás dojde řada ve frontě na sprchu. Na obzoru se objevila bílá štíhlá loď, která k našemu velkému překvapení nepokračovala v plavbě dál na sever, ale zamířila k našemu katamaránu. Když připlula téměř až k nám, nemohli jsme uvěřit našim očím: O zábradlí se opíraly a na lehátkách na palubě polehávaly jen samé dívky, jedna hezčí než druhá. Usmívaly se a vesele nám mávaly na pozdrav. Než jsme si mohli uvědomit, že nejde o fatu morganu skupinky mužů uprostřed núbijské pustiny, vystoupil na palubu lodní důstojník v elegantní bílé uniformě a ptal se nás, zda máme rádiové spojení s Asuánem. Prý na jejich lodi došlo k nějaké poruše, a proto potřebují lodní společnosti ohlásit, že se do Asuánu vrátí s několikahodinovým zpožděním. Když zjistil, že na lodi spojení s Asuánem nemáme, zaslutoval, poděkoval a odešel. Dívky nám zamávaly a jejich plavidlo se pozvolna otočilo a vydalo znovu na svou cestu do Asuánu.

Ničemu jsme nerozuměli, celá událost, která trvala jen chvíli, nám připadala neskutečná. Ještě dlouho po odplutí lodi jsme přemýšleli, proč jsme na její palubě viděli jen hezké dívky a žádné jiné turisty. Teprve až po návratu do Káhiry se nám podařilo zjistit, že se v té době konala v jednom ze zdejších mezinárodních hotelů nějaká módní

Obr. 8 Lidovými ornamenty bohatě zdobené průčelí núbijského domu (foto Z. Žába)

Obr. 9 Lidovými ornamenty bohatě zdobený nubijský dům – pohled z boku (foto Z. Žába)

přehlídka. A tak jsme dospěli k názoru, že to snad byly modelky, které se po skončení přehlídky vydaly na návštěvu Abú Simbelu. A nebo přece jen fata morgana?

Bobík

Obyvatelé nubijských vesnic byli už před naším příjezdem přestěhováni do vesnic postavených z betonu v jižním Egyptě, hlavně v okolí Kóm Omba. Nedivil jsem se jim, že si na novém místě nikdy nezvykli a stále vzpomínali na starý krásný domov. Za sebou v Núbii zanechali nejen své domy a políčka, ale někdy i domácí zvířata. Snad proto, že se jim nepodařilo je odchytit. Opuštěnou Núbii se tak potulovali, někdy ve smečkách, zdivočelí, hladoví a nebezpeční psi. Profesor Žába, obecně známý jako velký milov-

ník zvířat, zejména koček a hadů, se jednou setkal s vyhladovělým voříškem, dal mu kus chlebové placky a vzniklo velké přátelství. Psík dostal jméno Bobík a svého pána věrně doprovázel při vyhledávání a dokumentaci skalních nápisů. Odpoledne, po návratu z průzkumu, profesor Žába svěřil Bobíka do péče kuchaře Ahmada, který s ním vždy zmizel někde na zadní palubu, a po chvíli se Bobík pěkně umytý vrátil k profesoru Žabovi, odpočívajícímu na přední palubě. Bobík se tak stal dalším z obyvatel našeho katamaránu – autoritě profesora Žáby se nikdo nedovážil vzdorovat, dokonce ani tehdy, když se náhodou zjistilo, že Ahmad myje Bobíka saponátem v lavoru, v němž nám servíroval puding. Došlo sice k bouřlivému protestu, Ahmad přestal Bobíka koupat v lavoru, ale profesor Žába si ho na palubě uhájil.

Obr. 10 *Bábúr súdáni*, „Súdánský sršeň“, parník, který pendloval jedenkrát týdně mezi Asuánem a Wádí Halfou a zpět (foto Z. Žába)

Až jednou se příslovečné ucho džbánů utrhlo. Jeden ze starších kolegů, Evžen Hnátek, se vymydlený naboso vrátil ze sprchy a v přítmí stanu v uličce mezi lehátky se na něčem smekl a zapotácel se. Když se vzpamatoval a po ohledání místa zjistil, na čem uklouzl, došlo doslova k výbuchu hněvu na adresu Bobíka. Rezolutně trval na tom, že Bobík musí z lodi okamžitě pryč a víckrát se na ní nesmí objevit. S tím ale profesor Žába nesouhlasil. Situace to byla opravdu překerní, neboť Evžen byl významným členem fakultní organizace KSČ, tedy stranickou autoritou na lodi, zatímco profesor Žába byl hlavní autoritou vědeckou a oficiálním vedoucím expedice. Hrozilo, že dojde k hlasování o Bobíkově osudu, jež by tým určitě antagonizovalo a vážně narušilo vztahy mezi jeho členy, kteří spolu měli na lodi v Núbii žít a pracovat ještě další týdny.

Nakonec dostal jeden z mých spolužáků, byl to buď Jáno, nebo Jaromír, nápad, který představoval pro obě strany přijatelný kompromis: Bobík sice loď opustí, bude však svěřen do péče jednoho z egyptských dělníků, kteří tábořili na břehu Nilu poblíž lodi. O Bobíka bylo postaráno, Ahmad o něho nadále pečoval, ale teď už mimo loď, a pes tak mohl profesora Žábu doprovázet na lovu nových skalních nápisů i nadále. Definitivní tečku za celou aférou nakonec udělal Bobík sám, když se jednoho dne ztratil neznámo kam.

Badr

Náš tým doprovázela do Núbie malá skupina egyptských dělníků (obr. 11), vesměs odborníků na archeologické práce z hornoegyptského Kuftu, vedená zkušeným *reisem* Abdoem el-Kerétím. Přivezli si s sebou skromné zásoby jídla, které představovalo pár pytlů sušených chlebových placek, pytel cibule, plechovka oleje, několik krabiček sardinek, cukr a sypaný čaj. Dělníci spali na dece pod širým nebem na břehu Nilu poblíž naší lodi, uloženi do kruhu

kolem malého ohniště. Když vyhaslo, nahradili ho petrolejovou lampou, ochranou proti hadům a štírům. Dělníci nám pomáhali při práci, například při čištění skalních hrodek, vyhledávání skalních nápisů a kreseb atp. Také nám nosili při průzkumu kanystr přefiltrované nilské vody.

Mezi dělníky byl i drobný mlčenlivý stařík jménem Badr, který se vždy držel trochu stranou ostatních dělníků. Badr byl velmi pracovitý, měl však jednu nectnost: Byl vášnivý kuřák. Vpodvečer ho bylo možné vidět, jak shrbený posedává opodál a kouří jednu cigaretu za druhou. Už na začátku výpravy si ho dělníci dobírali, jestli si v Asuánu nakoupil dost cigaret, ale Badr je vždy mávnutím ruky odbyl. Časem jsme si však všimli, že si Badr cigarety pūl, pak začal sbírat cizí nedopalky a nakonec škemral o cigarety u ostatních kuřáků. Pár dní to šlo, ale pak už mu nikdo z dělníků nechtěl cigaretu dát, každý kuřák měl s sebou jen omezené zásoby. Badr z nucené abstinence propadl depresi a seděl schoulený, sklíčený a zcela bez zájmu stranou ostatních.

Až jednou fotograf Jarda Novotný k Badrovi prohodil poznámku, aby zkusil koupit cigarety na parníku *Bábúr súdání*, který jednou týdně pendloval mezi Asuánem a Wádí Halfou. To, co náš fotograf mínil žertem, Badr vzal vážně. Když se jednou v podvečer objevil na obzoru „Súdánský sršeň“, požádal Badr o nafukovací gumový člun a pádloval parníku vstříc. Za chvíli jsme viděli uprostřed řeky Badrova drobnou postavičku v bílé galáběji mávat pádlem. K našemu překvapení začal obrovský parník s řinčením a rachotem ubírat rychlost a z paluby shodili provozový žebřík. Badr hbitě skočil na žebřík a vyšplhal na palubu. Napjatě jsme sledovali, co se bude dít. Chvilí se nedělo nic a pak jsme uviděli bílé klubíčko Badra ve vzduchu galáběji letět přes palubu, parník zafuněl a znovu vyrazil kupředu. Když se Badr vrátil, odšoural se stranou a jen seděl jako ta příslovečná zmoklá slepice a mlčel. Teprve po dlouhé chvíli tiše poznamenal: „*Reis el markab*

Obr. 11 Egyptští dělníci doprovázející naši výpravu s čerstvým úlovkem mladého krokodýla (foto J. Novotný)

Obr. 12 Chrám na Fílé v době Napoleonovy výpravy do Egypta (*Description de l'Égypte 1820*: Pl. 26)

muš kuvajs (kapitán není dobrý)“. Kuřákům v našem týmu se pak Badra zželelo a začali se s ním dělit o své zásoby cigaret. Badrova poznámka se ale v našem týmu stala populární, zejména když jsme si chtěli dobírat kapitána našeho katamaránu Milana Hlinomaze.

Vetřelec

Před vyplutím do Núbie jsem si na tržišti v Asuánu na zlepšenou koupil věnec sušených fíků. Ten jsem si pak na lodi zavěsil na stěnu stanu za svým lehátkem, a když jsem měl v noci hlad nebo chuť, stačilo pro fík jen natáhnout ruku. Časem jsem si všiml, že fíků ubývá víc, než by mělo. Podezřívám jsem svého spolužáka Pavla, který měl lehátko vedle mě, ale nic jsem neříkal. Vysvětlení se dostavilo zanedlouho.

Jednou v noci nás probudil křik ozývající se z přední části stanu, z místa, kde na lehátku pod moskytiérou spal profesor Žába. Ten volal o pomoc, prý ho napadlo nějaké zvíře. Mával rukama, divoce sebou házel a stále víc se zamotával do moskytiéry. Nastal zmatek, jeden přes druhého jsme se mu vydali s baterkami v ruce na pomoc a prodírali se stísněným prostorem stanu k jeho lehátku. Záhy se ukázalo, že vetřelcem, který profesora v noci napadl, je velká krysa, jež vyděšeně skákala sem tam, drápla se po moskytiéře a snažila se uniknout. Asi se na loď dostala ještě v přístavu v Asuánu. Nakonec se někomu v tom chumlu podařilo těžkou baterkou krysu zasáhnout a zabít ji. Drama skončilo a s ním i podivný šramot, který jsme v noci slyšeli v útrokách pontonů našeho katamaránu. A taky mých fíků přestalo ubývat víc, než by mělo.

Naposledy jsem se do Núbie vrátil v roce 2002, tentokrát s filmovým týmem režiséra Jana Boňka, jenž (s finanční

podporou Michala Paříka) připravoval televizní dokument o zachráněných památkách Núbie. Těch několik zachráněných a pečlivě rekonstruovaných chrámů, přístupných dnes povětšinou jen lodí z asuánské vodní nádrže, působí při veškeré své kráse a velkoleposti poněkud nepřírozeně a posmutněle. Jako nádherná atrakce pro turisty, kteří si mohou dovolit vydat se za nimi do jejich náhradního domova. Na břehu velké vodní nádrže, bez nilského údolí a jeho obyvatel, jako by se ztratilo jejich kouzlo. Aspoň pro mě, který si je pamatuje ještě v jejich původním prostředí. Domnívám se, že kdyby dnes nadšená viktoriánská obdivovatelka egyptských památek Amelie Edwardsová navštívila chrám na Fílé (obr. 12), jenž jí připadal jako zázrak vystupující z vody, sotva by ho opěvovala stejnými slovy, jako před bezmála dvěma sty lety: „[...] Kdyby se ozval zvuk dávného zpěvu a nesl se tichým vzduchem, kdyby se průvod bílé oděných kněží nesoucích zahalenou archu boha mihl mezi palmami a pylony, nemělo by nám to připadat zvláštní. [...]“

Literatura:

Description de l'Égypte ou Recueil des observations et des recherches qui ont été faites en Égypte pendant l'expédition de l'armée française. Antiquités. Tome Première, Paris: Imprimerie de C. L. F. Panckoucke, 1820e.

Žába, Zbyněk †: 1974 *The Rock Inscriptions of Lower Nubia (Czechoslovak Concession)*, Prague: Charles University of Prague [Czechoslovak Institute of Egyptology in Prague and in Cairo Publications 1].

Miroslav Verner (miroslav.verner@ff.cuni.cz)

Český egyptologický ústav, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze